

PŘÍSPĚVEK K RECEPCI DÍLA FILIPA MELANCHTHONA V BOHEMIKÁLNÍCH TISCÍCH 16. A ZAČÁTKU 17. STOLETÍ

Jan PIŠŇA

Abstrakt:

Článek se věnuje recepci Melanchthonových děl v českém písemnictví v předbělohorské době. Na základě chronologicko-deskriptivní metody (se snahou dohledat zdroje pro české překlady) jsme stanovili několik hlavních proudů této recepcce (pro první do roku 1547 je příznačná aktuálnost, rozdíl mezi překladem a zdrojovým vydáním je i jen jediný rok, překládá se přímo z Melanchthonových děl; pro druhý po roce 1560 je příznačný subjektivní výběr, dochází k posunu, Melanchthonovo dílo se stává zdrojem a autoritou pro vlastní díla českých autorů). Ohlasu se dočkaly jen drobné práce, nikoliv – z našeho pohledu – zásadní teologická díla. V řadě případů se jedná o volnější adaptace, nikoliv doslovné překlady. Do příspěvku jsme nezařadili latinské gramatiky, jimž bude věnována samostatná studie.

Klíčová slova:

recepcce, reformace, Filip Melanchthon, české a latinské tisky, 16. a 17. století

Dosavadní výzkum recepcce Melanchthonových děl v českých zemích v předbělohorském období se převážně soustředoval výhradně buď na jazykově české tisky, nebo na výskyt jednotlivých knižních jednotek v dobových měšťanských knihovnách.¹ Byť se jedná o důležité práce, v jistém ohledu až průkopnické, nelze se zbavit dojmu pouhého klouzání po povrchu problému. Vidíme nevyužití veškerého potenciálu nám dochované dobové knižní produkce, možná i podcenění Melanchthonova významu a vlivu ve srovnání s recepcí Lutherových děl, nehledě k tomu, že v *Knihopise českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (dále jen *Knihopis*) se uvádí

¹ FEJTOVÁ, O., PEŠEK, J. Dílo Filipa Melanchthona v měšťanských knihovnách doby předbělohorské. In: *Nový Mars Moravicus*. Brno: Maticе moravská, 1999. s. 149–162; BOHATCOVÁ, M. Erasmus, Luther, Melanchthon und Calvin in gedruckten tschechischen Übersetzungen aus 16. und 17. Jahrhundert. In: *Gutenberg Jahrbuch*, 1974, s. 160–162.

přímo u Melanchthonova jména celkem 20 záznamů, z toho jsou jen 2 jazykově české (ostatní jsou české adaptace latinské gramatiky vydané na našem území).² Již z těchto strohých faktů by se mohlo zdát, že Melanchthonovo dílo v českém prostředí sotva zdomácnělo kromě úzkého kroužku humanistů a školských institucí. Přesto v řadě tisků předbělohorské doby nalézáme jeho texty jako předmluvy, dovětky a přídavky k jiným textům.

Zcela prvním vydaným Melanchthonovým textem u nás je latinský spis *Consilium de moderandis controversiis religionis* (1536),³ jímž se uvedl tiskař Jan Had na českém knižním trhu. S největší pravděpodobností si již text s sebou přivezl do Prahy (jedná se o dopis z období před 1. 8. 1534). Na titulním listu užil Had borduru s erbem saského kurfiřta Jana Fridricha, text vysázený antikvou byl opatřen Hadovou předmluvou (datace duben 1536, omylem vysázeno 1526), v níž kromě zdůvodnění, proč byl spis napsán, a s přidáním chvály Melanchthonovy učenosti se mimo jiné zdůrazňuje vztah k Janu Husovi a Jeronýmovi Pražskému.

Skrytý život Malenchthonova díla v paratextech českých tisků lze sledovat již od roku 1541. V letech 1539–1542 vyšlo několik homiletických textů Antona Corvina (1501–1553), jehož obliba ve 40. letech 16. století je až překvapující a v počtu reedií pro první polovinu 16. století nenalézáme souměřitelného autora. Ve spise *Kratčí výkladové na epístoly nedělní celého roku...* (1541) po předmluvě překladatele bakaláře Adama (?–1559), litomyšlského písaře, následuje autorova dedikační předmluva s překladem Melanchthonova listu a básně. Zatímco text Corvinovy předmluvy pochází přímo z překládaného díla *Breves expositiones epistolarum Dominicalium totius anni* z roku 1538 nebo 1540,⁴ z něhož litomyšlská edice vychází, Melanchthonův dopis je převzat z Corvinovy *Postily* z roku 1537.⁵ Dokladů pro toto tvrzení máme hned několik. Jednak samotné vročení 1537 (a s datem 3. ledna) pod textem překladu básně *Quare ad pastores primum vox nuntia venit*, i když báseň vznikla již

² Knihopis č. 5470–5489, o latinských gramatikách pojedná samostatná studie České adaptace Melanchthonovy latinské gramatiky, *Listy filologické* 2012 (v tisku).

³ Tisk je uložen v Praze (NK 31 L 113), ve Stockholmu, v Berlíně (SBB Dg 3266), v Norimberku (Strob. 1020 8°) a v Oxfordu (Bodleian Lib. 8° X 6 BS).

⁴ VD16 C 5375, C 5406.

⁵ VD16 ZV 26705.

roku 1535 (2. ledna),⁶ jednak sám překladatel v předmluvě mnoho prozradil při popisu své metody překladu formou komparace dostupných tisků.

U takto široce zacílené edice je zcela na místě si položit otázku, jaký důvod tedy přivedl překladatele k zařazení a přeložení Melanchthonovy básně? Byl to snad věhlas wittenberského profesora, jenž měl zjednat snadnější přijetí Corvinova díla u čtenářů, či jen snaha smysluplně zaplnit všechny strany archu? Můžeme se domnívat, že svou roli v tom sehrála kombinace obou faktorů, k čemuž se samozřejmě přidružuje prestiž korespondence uvnitř *res publica litteraria*.

Vazba recepcí děl Melanchthonových na osobnost a díla Martina Luthera byla ve své podstatě předpokládána. V českém písemnictví máme hned dva doklady. Prvním z nich je kniha *Zrcadlo kněžské*,⁷ vydaná v roce 1542 péčí Jana Augusty. Kniha sama, jež má spíše formu sborníku několika textů, svou předmluvou vstoupila do již rozhořelého polemického sporu mezi utrakvistickým knězem Václavem Řezníkem a Janem Augustou, ba co více, vzbudila další vzrušené reakce směřované i králi Ferdinandovi I.⁸ Augusta vybral náboženské teze z Corvinova latinského překladu Lutherova spisu *Wider Hans Worst* z roku 1541 a dále přidal Melanchthonovo sepsání, jak jej sám Augusta pojmenovává, *O cíkvi*. I přes veškerou snahu nebylo možno ztotožnit se se zdrojovým dokumentem, z něhož Augusta přebíral, neboť se mohlo jednat o zcela jiný spis, který nemusel být primárně spojován přímo s církví, jen byl v tomto ohledu Augustou aktualizován. Je možné, že se jedná o část textu z překladu Melanchthonova díla „*vo ouřadu světských panuov*“,⁹ o němž se zmiňuje v předmluvě ke Corvinovu dílu *Rozjímání o umučení Krista Pána*¹⁰ jeho překladatel Zikmund Antoch z Helfenberka (1508–1552).

Melanchthonovo nejslavnější teologické dílo *Loci communes*, kromě původních latinských vydání, se dočkalo své recepcí taktéž v českém prostředí. Nikoliv však jako původní text Melanchthonův, nýbrž jako Spangenbergského

⁶ TCHACKERT, P. *Briefwechsel des Antonius Corvinus*. Hannover und Leipzig, 1900, s. 12–13. MBW Band T6. Texte 1534–1535. Stuttgart: Frommann-Holzboog, 2005, s. 271–273. ISBN 3-7728-0993-6.

⁷ Knihopis č. 5128.

⁸ MOLNÁR, A. Martin Luther a Jednota. In *Praga mystica*. Praha, 1984, s. 126.

⁹ Žádný zjištěný tisk tohoto názvu se v historické bibliografii nevyskytuje, je také možné, že dílo zůstalo v rukopise a tištěno nebylo. Spis *De officio principum Dei praecipiat eis tollere abasus Ecclesiasticos* vyšel 1539 a 1540 u Kluga ve Wittenberku (VD 16M 3968, M 3971), následně pak 1540 v Augšpurku (VD 16M 3969).

¹⁰ Knihopis č. 1625.

spis *Margarita theologica*.¹¹ Erfurtský profesor a reformátor Johann Spangenberg (1484–1550) za základ tohoto díla vzal přepracování *Loci communes* z roku 1535, upravil ho v obvyklou dialogickou formou otázek a odpovědí a určil kazatelům.

Jan Stráněnský svou adaptaci vydal pod názvem *Perla písma svatého*¹² v Prostějově u Jana Günthera, patrně ještě začátkem roku 1545 (Stráněnského dedikační předmluva je datována na den sv. Ondřeje, tedy na 30. listopadu 1544). Předlohou pro český překlad mohlo být jak původní vydání latinské z roku 1540, tak i další vydání z let 1541, 1542 či 1544. V úvahu musíme vzít i možnost, že latinský text byl pro překlad konfrontován s německým překladem. Iniciátorem překladu a dedikantem vydání byl Ondřej Ungnad ze Suneku, díky němuž byla do českého prostředí uvedena řada německých reformačních spisů Sebastiana Francka,¹³ Antona Corvina,¹⁴ Johanna Spangenbergova¹⁵ a Johanna Brenze.¹⁶

Stráněnského přejmenování na *Perlu Písma svatého* vychází z jednoho ze sedmera podobenství (Mar. 13, 46), jež Ježíš sdělil svým učedníkům, a dále tento motiv rozvádí ve své předmluvě. Nebyl to však jediný zásah Stráněnského do Spangenbergova díla. Například báseň z rubu titulního listu *K pastýřuom stáda Páně vykladač kněh tiechto* je až po verš *Muž učený Melanchton/ a na světlo vydal* překladem Spangenbergovy básně dedikované Filipu Melachthonovi, kdežto dalších šest dvojverší je čistě Stráněnského tvorbou.

Zamysleme se však nad významem překladu Spangenbergovy adaptace do češtiny. Shora jsme již naznačili, že pro běžného čtenáře byla *Theologica Margarita* stravitelnější a vhodnější než *Loci communes*. V každém případě trojí vydání velmi krátce po sobě svědčí o komerční úspěšnosti titulu a také o tom, že Melanchthonovo učení, potažmo celé německé reformace, bylo touto popularizační formou v Čechách a na Moravě rozšířeno, což porůznu doložené nálezy v inventářích měšťanských knihoven dokazují.¹⁷

¹¹ VD 16 S 7843.

¹² Knihopis č. 15571, další vydání z roku 1545 č. 15573 a další vydané kolem roku 1550 č. 15574.

¹³ Knihopis č. 2576.

¹⁴ Knihopis č. 1625.

¹⁵ Knihopis č. 15571, 15573, 15574, 15575, 15576, 15577, 15578, 15578a, 15579, 15580.

¹⁶ Knihopis č. 1299.

¹⁷ WINTER, Z. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901, s. 772n.

Šmalkaldská válka vtrhla i do Čech, kromě známé vzpoury proti Ferdinandovi I., také formou pamfletistických letáků a různých příspěvů, některé se sem dovážely nebo se rychle překládaly a (tajně) tiskly. Takový je i osud tří děl spojených s Melanchthonem.

Roku 1546 byla přeložena a v Norimberku u Gutknechta vytištěna *Největší a nejpřednější rozdílové mezi čistým a neposkrvněným učením Evangelium svatého a mezi tím modlářským papežským učením*¹⁸ s bohatou dřevorezovou výzdobou, čímž se odlišovala od původních edic. Melanchthon *Die fürnemisten Unterscheid, zwischen reiner Christlicher Lere des Evangelii, und der Abgöttischen, Papistischen Lere*¹⁹ sepsal a vydal v Norimberku roku 1539 a snažil se v něm na základě 16 bodů ukázat hlavní rozdíly a nepřeklenutelné propasti mezi vyznáními, další vydání na sebe nenechal dlouho čekat a již roku 1540 vyšlo v Augšpurku.²⁰ V české edici, oproti německé předloze, jsou jednotlivé body řazeny hned za sebe, nikoliv vedle sebe na protilehlých stránkách. Vše nasvědčuje tomu, že celý náklad tisku byl krátce po vytištění převezen z Norimberku do Čech.

O rok později v mladoboleslavské tiskárně Václava Oustského vychází tiskem druhý tisk s vazbou na Martina Luthera, bez udání místa a tiskaře, *Vejstraha Doktora Martina Luthera*²¹ s předmlouvou Filipa Melanchthona. Důvodem této anonymity bylo zahlazení veškerých stop, které by mohly tiskaři způsobit nemalé problémy ve zjitřené době šmalkaldského konfliktu, možná již s ohledem na probíhající represe proti odbojným českým stavům a městům.

Původně vyšla *Warnunge D. Martini Luther, an seine lieben Deutschen*²² roku 1531 a měla funkci apologie proti zatažení evangelické strany v jakýkoliv ozbrojený konflikt. Téma se opět aktualizovalo v již zmíněném válečném stavu už v roce 1546,²³ kdy ji vydává Melanchthon ve Wittenberku i se svou nově připsanou předmlouvou. Vydání z roku 1547²⁴ se stalo základem pro

¹⁸ Knihopis č. 5488, VD 16M 4408.

¹⁹ VD 16M 4377.

²⁰ VD 16M 4379, VD 16M 4380.

²¹ Knihopis č. 5126, dosavadní literatura mylně jej připisovala wittenberskému tiskaři Josephu Klugovi, ovšem typografický rozbor jej zcela přesně řadí do Oustského mladoboleslavského officiny.

²² VD 16L 7340.

²³ VD 16L 7350.

²⁴ VD 16L 7352.

český překlad, jak se lze dočíst na titulním listu: „*Též i předmluva, a nebo napomenutí vysoce učeného muže Filipa Melancktona kterouž jest učinil na tuto vejstrahu/ léta tohoto 1547 v Wittemberce etc. O čež sou se ti tovaryši čert s papežem velmi starali, aby na jevo nevyšlo.*“ Pro české prostředí bylo také důležité, že v Lutherově textu se odvolává na Jana Husa, v české edici je tento odstavec uveden odkazovací ručičkou.

Obdobně tomu bylo u *Modlitby osvíceného knížete Hanuše Fridricha korfiřta Saského*,²⁵ k níž byly přiloženy tři modlitby Filipa Melanchthona. Text *Ein Gebet des Churfürsten zu Sachssen etc.*²⁶ kurfiřta Jana Fridricha (1503–1557) vyšel již roku 1546 a pak ještě roku 1547.²⁷ Právě vydání z roku 1547 můžeme považovat za předlohu k české adaptaci. Pro zaplnění celého archu bylo využito přidání dalších modliteb, jednak od Filipa Melanchthona, jednak starozákonní modlitby krále Ása, vítěze nad etiopskými vojsky (převzaté z 2 Par 14, 11).

Modlitba pro reformaci byla jedním ze zásadních projevů zbožnosti,²⁸ překonáním tehdejší praxe, stala se samostatným literárním žánrem a nalézáme ji porůznu v paratextech otvírajících či zavírajících knihu. To je také důvod, proč je tak problematické je dohledat, obzvláště když se nemůžeme opírat o úplný bibliografický popis Melanchthonova díla. V tomto směru je průkopnická antologie *Ich rufe zu dir* Melanchthonových modliteb od osnabrückého profesora teologie Martina H. Junga.²⁹

Forma Modliteb k Bohu otci, Synu i Duchu Svatému/ učiněná od Filipa Melanchthona, na ten konec, aby rozdíl znám byl mezi pohanským, židovským, tureckým/ a právě křesťanským vzíváním, jak zní nadpis části, v sobě obsahuje celkem čtyři modlitby. První je modlitba k Bohu, dvě následující jsou modlitbami k Pánu Ježíši Kristu, čtvrtá, poslední, je věnována Duchu Svatému. S největší pravděpodobností byly vytištěny jako přídavek k jiné knize před rokem 1547, jenž byl použit pro český překlad (mohlo dojít ke krácení, vynechávání textu za účelem naplnění sazby), obdobné modlitby ovšem

²⁵ Knihopis č. 3592, jedná se nejpravděpodobněji o tisk Ondřeje Kubeše, nikoliv Prostějovský, jak píše Knihopis.

²⁶ VD 16 J 816, J 817, J 814.

²⁷ VD 16 J 818.

²⁸ LUTHER, M. *Jak se modlit: rada pro dobrého přítele – Modlitby*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2009. ISBN 978-80-86057-61-3.

²⁹ JUNG, M. H. (hg.). *Ich rufe zu dir: Gebete des Reformators Philipp Melanchthon*. Hamburg: Hansisches Druck- und Verlagshaus, 2010. ISBN 978-3-86921-032-2.

nacházíme ve vydání *Loci communes* z roku 1552 či 1553. Proto se prozatím musíme obejít bez jasného určení zdrojového vydání pro českou adaptaci.

Rokem 1547 ustává první fáze recepce děl Filipa Melanchthona a až téměř do reformátorovy smrti o žádném dalším tisku nevíme, kromě *Rozmlouvání Boha s Evou* (1557), a teprve roku 1560 vychází první Aquilinatova česká adaptace gramatiky latiny. A ještě jednou roku 1562 vyšel spis *Rozmlouvání Boha s Evou*,³⁰ v překladu Pavla Lucína. Poněkud nejisté znějící informace přebírá *Knihopis* z Jungmannovy *Historie literatury české*, avšak Jungmann sám už tisk neměl k dispozici a odvolává se na *Index*. Dodatky ke *Knihopisu* již uvádějí *Rozmlouvání utěšené a potěšitelné Pána Boha s Evou vyhnanou z ráje a rodinou její...*, Praha, Jiří Melantrich 1557, nevyvracejí však, že by Koniáš mohl mít v ruce jiné, další vydání.³¹ Bez jakékoliv možnosti ověření se tedy musíme spolehnout jen na sekundární literaturu a na jejím základě stavět své hypotézy.

Melanchthonův list hraběti Johannu von Wiedovi *Ad nobilem et generosum comitem Ioannem a Vveda etc.*³² byl vydán ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1539 u Egenolfa. Německý překlad vyšel pod názvem *Von Eva, der ersten Mutter und Abel, Seth und Kain, ihren Söhnen eine christliche und liebliche Narration* v německém překladu Kaspara Brusche v lipské tiskárně Michaela Bluma roku 1544.³³ Vzhledem k převzetí německého názvu budeme považovat toto vydání za výchozí pro českou adaptaci z roku 1557, jímž se Pavel Lucín (†1597) uvedl do literárního života. Před samotný text přidal dedikační předmluvu Jakubu Kočkoví z Kočenštejnu a na úplný konec knížky vložil *Naučení kratičké..., kterak a čím se lidé v zármutcích a těžkostech, kteréž Bůh pro hříchy dopouští na ně ráčí, těšiti mají.*

Pokud budeme vycházet skutečně z toho, že vyšla minimálně dvakrát *Rozmlouvání... Boha s Evou*, tak by se jednalo v pořadí třetí úspěšný titul po *Gramaticke latinské* a *Perle písma svatého* v počtu reedic. O jeho oblíbenosti svědčí také nálezy v inventářích měšťanských knihoven, např. u berounského měšťana Maxmiliana Albina.³⁴

³⁰ *Knihopis* č. 5489.

³¹ Dochovaný exemplář by měl být v soukromé sbírce v New Yorku, ovšem bližší lokace a umístění se nezmiňují, kompletní popis titulního listu je v *Knihopis – Dodatky*, písmeno M-O, s. 48.

³² VD 16M 2395, edice MBW 2165.

³³ VD 16M 2415.

³⁴ Winter, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*. Praha, 1901, s. 776.

Melanchthon společně s Lutherem za svého života mnohokrát upomínali na turecké nebezpečí, v kázáních, v modlitbách a v předmluvách k různým knihám, povětšinou se týkajících turecké historie nebo zpráv a novin. Roku 1567 vydal Jan Jičínský st. knihu chorvatského spisovatele Bartola Djurdjeviće (1506–1566) *O začátku tureckého císařství...*³⁵ v překladu z latiny Jana Moravia, včetně předmluvy Melanchthonovy z roku 1560. Zdrojem se tedy stalo wittenberské latinské vydání *De origine Imperii Turcorum, Eorumque Administratione et disciplina, brevia quaedam capita notationis loco collecta, cui libellus de Turcorum moribus, collectus a Bartholemaeo Georgieuiz, adiectus est*, a to buď z roku 1560,³⁶ nebo z roku 1562.³⁷ Možná, že byl využit pro srovnání i německý překlad z roku 1560.³⁸

V samotném textu předmluvy se Melanchthon snaží nabádat světskou správu k větší starosti o křesťanskou církev a křesťanskou veřejnost o větší zbožnost, aby se více obrátili k Bohu a Kristu. Svá tvrzení často podporuje intertextuálními odkazy na jiné autorovy spisy (v českém překladu jsou tyto narážky však zmírněny, včetně různých odkazů k antické literatuře).

Touto předmluvou však všechna díla adaptovaná do češtiny končí. Melanchthonovo dílo se sice recepcí u různých autorů dočkalo, nicméně jako podklad, odkaz, výňatek, hlavní zdroj informace. Změna byla pochopitelná, neboť vyšší úroveň latinského školství vedla více k četbě latinských originálů.

Dokonce i část Melanchthonova spisu o duši *Liber de anima recognitus* (1553),³⁹ která se objevila v české adaptaci proslulého spisu o lékařství *Novy Regimen sanitatis* od Arnolda de Villa (v upravené edici Johanna Curia a Jakoba Crellia) *O zachování dobrého zdraví*⁴⁰ z Milichtalerovy tiskárny z roku 1584.

Zajímavým příkladem o živosti Melanchthonových učebnic ještě na sklonku 16. století je latinská *Apologema...* (1591)⁴¹ namířená proti Janu Sabatenovi, jenž na úkor Melanchthona propagoval modernější učebnici logiky a gramatiky Petra Rama.

³⁵ Knihopis č. 2656.

³⁶ VD 16 D 3032.

³⁷ VD 16 D 3033.

³⁸ VD 16 D 3034.

³⁹ VD 16M 2765.

⁴⁰ Knihopis č. 1665.

⁴¹ Jediný dochovaný exemplář se nachází v Praze (Strahov Sborník Dobřenského č. 266). Viz Rukověť humanistického básnictví 5. S–Ž. Praha: Academia, 1982, s. 13.

Nedatovaný tisk čtyř kázání o Jákobovu proroctví Václava Štefana (1565–1621) *Prophetia Iacob de Christo...*,⁴² jež byl vydán u Daniela Sedlčanského v Praze, obsahoval na C3a latinskou báseň *VERSUS PHILIPPI MELANCHTHONIS VENVSTISSIMIS AC DVLcissimi, quibus appetatio Shiloh, quam Iacob CHRISTO tribuit, expressa est...* (název přejímáme dle Knihopisu). Bohužel jediný nám známý tisk z brněnské Moravské zemské knihovny končí částí C2b, část C3a a další list chybí. Václav Štefan náležel ke stoupencům Melanchthona, sám studoval na sklonku 80. let ve Wittenberku, kde se s jeho učením a odkazem seznámil a později se snažil se v tomto duchu působit i na své kutnohorské žáky.⁴³

V textu básně Václava Dasypodia *De Miserando Rerum Statu PARAKLÉSIS...*⁴⁴ z roku 1579 je na D1a Melanchthonovo čtyřverší, přeložené do češtiny, jež si Dasypodius zapsal za svých studií do zápisníku. Další z dodatků, že v rukopisech může být skryt další rozměr recepcy wittenberského profesora.

Philip Melanchthon

ego in antiquo codice scriptum legi:

Léta osmdesátého třetího,

nestane-li se tu něco nového,

všecek svět má zahynouti,

a v své zlosti zahynouti.

Havel Phaethon Žalanský, farář staroměstského kostela sv. Jiljí, v díle *O Poctě Boží nejpřednější a Oběti Bohu nejvděčnější a nejvzácnější...*⁴⁵ z roku 1614 pojednává o modlitbách, jejich formách a způsobu, jak se modlit. Na Melanchthona se Žalanský v textu na s. 197 přímo odvolává a cituje, následně pak na s. 295 zmiňuje 28 latinských tezí Luthera, Melanchthona a Karlstadta z wittenberských disputací.

To, že Phaethon byl velmi znalý Melanchthonova díla, je patrné z jeho další objemné práce *Knížky dvojce: První o anjeliích dobrých, druhá o anjeliích zlých, neb d'ábliích...* (1618),⁴⁶ v níž navazuje na Melanchthonovo sepsání

⁴² Knihopis č. 15962a.

⁴³ Rukověť humanistického básnictví 5. Praha, 1982, s. 193–195.

⁴⁴ Knihopis č. 1815.

⁴⁵ Knihopis č. 1815.

⁴⁶ Knihopis č. 7136.

o andělich, o jejich významu a počtu. Melanchthon se tématu věnoval již od roku 1535, o čemž mimo jiné pojednává i list a báseň zčeštěné již roku 1537, jak jsme již shora popsali.

V tisku na L6a je latinská báseň *Dicimus grates tibi summe rerum*, převzaté z knihy *De Angelis Duo Hymni*⁴⁷ z roku 1543, Melanchthonovo jméno figuruje také v soupise autorů, které Phaethon použil při sestavování díla, a dokonce na několika místech v textu se na něj přímo odvolává.

Stručný dovětek si zaslouží také českobratrská konfese *Confesio fratrum bohemorum*, do níž byl pojat, mimo jiné listy a vyjádření předních vůdců německé reformace, také Melanchthonův list panu Benešovi z roku 1535. Vyskytuje se ve vydáních z let 1561, 1564, 1574, 1607, taktéž i ve vydání exilovém z roku 1748.⁴⁸

V této chronologicko-deskriptivně pojaté práci jsme se snažili předložit hlavní přehled materiálu, tisků a textů, které byly překládány, popřípadě se staly součástí paratextů v původním znění. Tento způsob nahlížení nám pomůže jednak vidět Melanchthonovo dílo rozložené v ploše celého sledovaného období, jednak stanovit, jaké texty byly recipovány. Zřetelně zde vystupují dva hlavní vrcholy recepce, prvním jsou bezesporu 40. léta 16. století až do roku 1547, po němž přichází desetileté vakuum, druhým jsou přelomová léta sklonku 16. století a začátku 17. století.

Oba vrcholy však stojí v protichůdné pozici z hlediska významu recepce. Zatímco první skupina tisků ze 40. let vychází přímo z aktuálních potřeb doby a ze života různorodých skupin společnosti (šlechtici navázání na tiskaře a jejich spolupracovníky, Jednota bratrská a její emancipační snahy), tak u druhé dominují již veskrze individuální zájmy jednotlivých autorů, kteří přibírají dílo Filipa Melanchthona do svého díla jako paratexty (ponechávají je i v originálním znění) nebo se na texty odvolávají coby autoritu.

Dostáváme se nyní také k otázce komplexnější a složitější, tedy jakým způsobem probíhala recepce wittenberského profesora, jaké tisky tu byly známé a jaké se dočkaly své české adaptace?

Musíme konstatovat, že k překladu velkých děl theologických či humanistických nedošlo, ba právě naopak. Ohlasu se kupodivu dočkaly práce menšího rozsahu, jež bychom dnes označili až za marginální. Tehdejší optikou však měly bezprostřední výpovědní hodnotu, dotýkaly se aktuálních témat nebo lépe odrážely poptávku čtenářského publika. Ani jedno z uvedených nelze

⁴⁷ VD 16M 2445.

⁴⁸ Knihopis č. 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1605a, 1606, 1608.

podcenit. To například odpovídá titulu *Perla Písma svatého*, jenž zprostředkoval nesložitou formou obsah spisu *Loci communes*. Na druhé straně nutno podotknout, že dle zjištění se spis *Loci communes* často vyskytoval v knihovnách měšťanské inteligence i v latinském originále, jak ukázal již Zikmund Winter ve svých pracích o školství.

To, že se jednalo převážně o tisky malého rozsahu, také odpovídá dobovému kontextu, jelikož tehdejší tiskařská praxe více upřednostňovala cenově přívětivější maloformátové tisky, jimiž mohl být trh rychle zásoben.

Vnější politické důvody ovlivnily nejen přijímání Melanchthona, ale potažmo celé reformace. Po roce 1547 vychází Luther až roku 1581, Calvin až na začátku 17. století, Bucer po roce 1545 již nikdy. Nelze z toho usuzovat, že by k jejich recepci dále nedocházelo, naopak, z různých dalších zkazků víme, že se do českých zemí knihy dovážely, a i podle dochovaných seznamů knih z této doby lze jejich díla v knihovnách vzdělanějších měšťanů nalézt.

Pro první období recepcce do roku 1547 je příznačná relativní aktuálnost, tisky, jež byly pro české adaptace zdrojové, byly jen o několik let starší, někdy jen o jediný rok (ukazuje to na velice dobré styky a dostupnost zahraniční produkce, také o zájmu čtenářstva), kdežto druhé období již vykazuje čistě subjektivní rysy výběru konkrétní výšece Melanchthonovy tvorby.

Literatura:

- GRESCHAT, Martin. *Melanchthon neben Luther: Studien zur Gestalt der Rechtfertigungslehre zwischen 1528 und 1537*. Witten: Luther-Verlag, 1965.
- HAUSTEIN, J. (Hg.). *Philipp Melanchthon – Ein Wegbereiter für die Ökumene*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1997.
- JUNG, M. H. *Philipp Melanchthon und Seine Zeit*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2010. ISBN 978-3-525-55006-9.
- SPERL, A. *Melanchthon zwischen Humanismus und Reformation*. München: Kaiser, 1959.
- WERNISCH, M. *Politické myšlení evropské reformace*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-039-8.

**CONTRIBUTION TO THE RECEPTION OF THE WORK
OF PHILIP MELANCHTHON IN BOHEMIAN PRINTS
IN 16TH AND THE EARLY OF THE 17TH CENTURY**

Summary:

The article deals with the reception of Melanchthon's works in Bohemian prints in the times before the battle of White Mountain. We have provided several main lines of this reception (for the first, up to 1547, it is typical that they are current, the difference between the translation and the source version is also just one year, it is translated straight from the Melanchthon's works; for the second line, after 1560, a subjective choice is typical, a shift appears, Melanchthon's work becomes a source and authority for authentic works of Czech authors). We worked on the basis of chronological-descriptive method (with an attempt to find sources for Czech translations). Only minor works were commented upon, not the – from our point of view – crucial theological works. In many cases, these are looser adaptations, not word to word translations. We did not include the Latin grammar books in the article, as they will be dealt with in a separate study.